

2002. - 161 с.

4. Уголовный кодекс ФРН / Пер. с нем. - М.: Издательство "Зерцало", 2000. - 208 с.

5. Уголовный кодекс Испании / под ред. и с предисл. д-ра юрид. наук, проф. Н.Ф. Кузнецовой и д-ра юрид. наук, проф. Ф.М. Решетникова. - М.: Изд-во ЗЕРЦАЛО, 1998. - 218 с.

6. Уголовное законодательство зарубежных стран (Англии, США, Франции, Германии, Японии). Сборник законодательных материалов / Под ред. И.Д. Козочкина. - М.: Издательство "Зерцало", 1998. - 352 с.

Меркулова В.О.

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права та
кримінології ОДУВС

Грищенко О.А.

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права та
кримінології ОДУВС

Надійшла до редакції: 11.12.2013

УДК 343.985

ОКРЕМІ ТЕОРІЇ ЯК ПІДГРУНТЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У КРИМІНАЛІСТИЦІ ТА ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Тарасенко В. Є.

У статті розглядаються питання виникнення окремих теорій у криміналістиці та оперативно-розшуковій діяльності, їхні складові елементи та якісні характеристики, а також їхня роль у розвитку загальних теорій.

Ключові слова: загальна теорія, окрема теорія, факт, гіпотеза, предмет, об'єкт, криміналістика, оперативно-розшукова діяльність, агентурний метод.

В статті розглядаються питання появи окремих теорій у криміналістиці та оперативно-розшуковій діяльності, їхні складові елементи та якісні характеристики, а також їхня роль у розвитку загальних теорій.

Ключевые слова: общая теория, частная теория, факт, гипотеза, объект, предмет, криминалистика, оперативно-розыскная деятельность, агентурный метод.

The article examines the emergence of private theories in criminology and operational-search activity, their components and qualitative characteristics, as well as their role in the development of general theories.

Keywords: general theory, special theory, fact, hypothesis, object, object, criminalistics, operatively-search activity, the method of agents.

Процес виникнення окремих теорій як своєрідних галузей наукових досліджень розпочався в другій половині минулого століття, коли розмежування, уточнення й поглиблення досліджуваних дисциплін призвели до виокремлення певних напрямів. У сучасній науці теоретичні системи відрізняються за колом охоплених ними об'єктів, відповідно, можна казати про всезагальну наукову теорію, про загальні та окремі наукові теорії. За висловлюванням М.Б. Туrowsького, всезагальна наукова теорія або всезагальна методологія всіх наук - це матеріалістична діалектика. Діалектика, будучи системою категорій, одночасно виступає як всезагальний метод побудови будь-якої наукової теорії, тобто як логіка теоретичного мислення, і, як така, - методологія всякої конкретної науки в безпосередньому значенні цього [1, 55].

Загальна теорія конкретної науки це і є та система основних ідей цієї галузі знань, яка охоплює максимально повне відображення предмета науки в його зв'язках і взаємовідносинах. Що стосується окремої наукової теорії, то вона являє собою одну зі сторін об'єкта, тому має відношення не до предмета цієї науки загалом, а до його певної частини. Іншими словами, окремі наукові теорії - це розділи, частини, структурні підрозділи загальної наукової теорії. Аналізуючи процес формування окремих

теорій у криміналістиці та їх співвідношення з загальними теоріями, Р.С. Белкін визначає, що генетично окремі теорії можуть передувати загальній, або навпаки, породжуватися останньою. За його думкою, загальна теорія може виникати на ґрунті окремих теорій, або сама може являти собою підґрунтя для виникнення нових окремих теорій [2, 43].

Їхня поява в криміналістиці зумовлена наступними чинниками: а) виникненням у практиці боротьби зі злочинністю потреби в нових теоретичних узагальненнях і пояснення тих або інших сторін об'єктивної дійсності; б) розвитком суміжних областей знання, що в результаті призводять до інтеграції, виникнення нових окремих криміналістичних теорій; в) розвитком загальної теорії криміналістики як наслідком подальшого проникнення в сутність предмета цієї науки, що може викликати виникнення нових окремих криміналістичних теорій і перегляд існуючих; г) розвитком самих окремих криміналістичних теорій, зміною зв'язків і залежностей між ними, їх рівнів і сфери практичного застосування [2, 143-144].

Аналогічні обґрунтування існують і в теорії ОРД. На думку М.П. Водька, теорія ОРД, як і будь-яка наука, розвивається не тільки за принципом інтеграції, а й з урахуванням принципу диференціації наукових знань. Загальна теорія ОРД неминує розчленовується на окремі теорії, її складові, серед яких має право розраховувати на самостійний статус і окрема теорія ОРД ОВС по боротьбі з організованою злочинністю [3, 43-44].

Обґрунтовуючи процес виникнення окремих наукових теорій у криміналістиці, Р.С. Белкін, Р.А. Усманов та інші дослідники вважають, що обов'язковою умовою повинна бути наявність взаємозв'язку декількох елементів: факту, гіпотези, об'єкту теорії, її предмету та методів [2, 140; 4, 6-8]. Поняття "факт" може означати як об'єктивне явище, так і певні елементи пізнавальної діяльності людини - підстави для теоретичного узагальнення, висновків [2, 8]. З цього приводу Р.А. Усманов уточнює, що існування факту (або фактів) ще не призводить до зародження нової теорії. На його думку, більш правильним є твердження, що наука починається з постановки й рішення проблеми. А взаємозв'язок факту й проблеми є підставою виникнення будь-якої наукової теорії. При цьому під проблемою можна розуміти усвідомлене протиріччя між наявним знанням і непізнаною частиною того чи іншого факту [4, 9-12]. У цьому ключі доречно зазначити, що термін теорія, як система знань, має різні значення, зокрема - для протиставлення практиці чи гіпотезі (як неперевіреному, припущеному знанню) [5, 449].

Гіпотеза (від греч. - основа, припущення), наукове допущення чи припущення, істинне значення якого не визначене. Розрізняють гіпотезу, як метод розвитку на-

укових знань, що включає в себе висунення та наступну експериментальну перевірку припущень, і як структурний елемент наукової теорії [6, 124].

Будь-яка гіпотеза починається з пізнавального питання, яке виражає потребу пізнання. У цьому сенсі наукова гіпотеза за своєю гносеологією є зв'язковою ланкою між "знанням" та "незнанням" і повинна відповідати наступним вимогам:

повинна бути такою, що перевіряється:

повинна володіти достатньою спільністю й бути передбачуваною силою;

не повинна бути логічно суперечливою.

У своїй генезі оперативно-розшукова діяльність ОВС інтегрувала накопичені наукові знання, класифікувала основні поняття й визначення, теоретичні концепції окремих методик і оперативно-розшукових теорій, зокрема таких, як вчення про оперативно-розшукові версії, про оперативно-розшукову інформацію, теорія оперативно-розшукової тактики, процесуального статусу ОРД, а також агентурного методу.

Твердження про існування окремої теорії агентурного методу потребує виявлення фактів, що знаходяться в основі цього наукового напрямку. Закон України "Про Оперативно-розшукову діяльність" головним завданням оперативно-розшукової діяльності визначає пошук і фіксацію фактичних даних про протиправну діяльність окремих осіб та груп [7, 1], якій притаманні таємний і замаскований характер. Але злочинна подія є складною динамічною системою, де всі об'єкти взаємопов'язані, а дії учасників злочину призводять до відповідних змін у її об'єктах, які, у свою чергу, залишають сліди. Пізнання таких слідів за допомогою агентурного методу є складовою діяльності оперативних підрозділів ОВС України, яка спрямована на отримання оперативно-значущої інформації в інтересах кримінального судочинства. Ця діяльність передбачає присутності певного кола осіб, існування між ними суспільних відносин, які можуть характеризуватися протилежністю інтересів тощо. Відповідно, до фактів можна віднести реалії використання агентурного методу в інтересах суспільства й держави та стан його теоретичної розробленості.

Оскільки окрема теорія агентурного методу є підсистемою загальної теорії оперативно-розшукової діяльності, то її предмет - це елемент чи частина предмета загальної оперативно-розшукової науки. Іншими словами, предметом окремої теорії агентурного методу є певні закономірності об'єктивної дійсності з числа тих, що вивчає ОРД загалом.

На відміну від об'єкту пізнання, предмет формується суб'єктом його дослідження. У формулюванні предмету науки роз'яснюється, в якому аспекті, з якого боку відображається об'єкт вивчення, тобто предмет пізнання являє собою сукупність закономірностей, властивостей, зв'язків і відношень, що виокремлюються з об'єкту пізнання, та визначає рамки, у межах яких вивчається той чи інший об'єкт [2, 2].

Звідси до предмету окремої теорії агентурного методу потрібно включити декілька груп закономірностей, що розкривають його зміст. Це насамперед:

- пізнавальна сутність агентурного методу;
- правова та моральна сутність агентурного методу;
- діяльна сутність;
- забезпечувальна сутність;
- трансформаційна сутність.

Розкриваючи зміст окремої теорії агентурного методу, вважаємо необхідним підтримати точку зору Р.А. Усманова щодо того, що окрема наукова теорія повинна відповідати певним критеріям. На його думку, це якісні характеристики, що визначають науковий характер створеної теорії, а саме: істинність (точність); логічність і не-

суперечливість; можливість розвитку (плототворність); активний вплив на практику (повинна мати відповідну галузь застосування) [4, 15-18].

На наше переконання, теорія агентурного методу відповідає зазначеним критеріям, оскільки співвідноситься з існуючим знанням, її положення логічні, внутрішньо взаємопов'язані й не суперечать теорії ОРД, більш того, теорія агентурного методу розглядається нами як підсистема теорії ОРД. Вона, без сумніву, є плототворною, має перспективу подальшого розвитку та готова привнести в теорію нові знання. Окрім цього, її положення спрямовані на вирішення й удосконалення проблем, пов'язаних із практичним застосуванням агентурного методу в протидії сучасній злочинності. Тобто окрема теорія агентурного методу містить у собі всі необхідні складові елементи наукової теорії, відповідає основним критеріям, що визначають науковий характер, і має право на існування й подальше вдосконалення.

Отже, наявність окремих теорій у криміналістиці та оперативно-розшуковій діяльності наповнюють загальні теорії новим якісним змістом, сприяють їхньому розвитку й вдосконаленню.

Література

1. Туровский М.Б. Диалектика как метод построения теории. - Вопросы философии. - 1965. - № 2. - С. 55.
2. Белкин Р.С. Курс криминалистики: Частные криминалистические теории. В 3-х томах. Т. 1. - М.: Юристъ, 1997. - 445 с.
3. Водько Н.П. Основы оперативно-розыскной деятельности: Учебное пособие. / Н.П. Водько. - Москва: Московский университет МВД России, 2005. - 254 с.
4. Усманов Р.А. Теория и практика использования криминалистической информации в процессе раскрытия и расследования преступлений. Монография / Р.А. Усманов - Челябинск: Изд-во Челяб. юрид. ин-та МВД России, 2006. - 232 с.
5. Философский словарь / Под ред. М.М. Розенталя, П.Ф. Юдина. - М.: "Политиздат", 1963. - 544 с.
6. Философский энциклопедический словарь / Ред. кол.: С.С. Аверинцев, Э.А. Араб-Оглы, Л.Ф. Ильичёв и др. - 2-е изд. - М.: Сов. энциклопедия, 1989. - 815 с.
7. Закон України "Про оперативно-розшукову діяльність" від 18 лютого 1992 року // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992. - № 22. - Ст. 303.
8. Самойлов В.Г. О предмете и методе оперативно-розыскной деятельности органов внутренних дел // Совершенствование организации и тактики оперативной работы органов внутренних дел. - Омск: НИИ РИО ОВШ МВД СССР, 1984. - С. 1-17.
9. Долженков О.Ф. Инфраструктура организованной экономической злочинності. - Одеса: НДРВВ ОІО НУВС, 2002. - 254 с.
10. Синилов Г. К. Перспективы развития предмета, системы и методологии оперативно-розыскной деятельности / Г.К. Синилов // В сб.: Актуальные проблемы теории и практики оперативно-розыскной деятельности органов внутренних дел. - М.: Академия МВД России, 1996. - С. 14-28.
11. Теория оперативно-розыскной деятельности: Учебник / Под ред. К.К. Горяинова, В.С. Овчинского, Г.К. Синилова. - М.: ИНФРА-М, 2008. - X, 832 с.

Тарасенко В.Є.

*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри криміналістики,
судової медицини та психіатрії
ОДУВС*

Надійшла до редакції: 07.12.2013